

## АБ СПАСАБАХ ПЕРАСТВАРЭННЯ АЛЮЗІЙ У ПЕРАКЛАДАХ ТВОРАЎ СУЧАСНАЙ АНІМАЦЫІ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

*Л. А. Міхалевіч*

Гімназія № 23 з беларускай мовай навучання (Мінск)

*Навук. кіраўн. – А. Г. Пракопчык, настаўнік беларускай мовы і літаратуры*

**Анатацыя.** Мэтай артыкула з'яўляецца вызначэнне алюзій, уласцівых сучаснай анімацыі ў жанры «казка-перавёртыш», і найбольш характэрных спосабаў іх перадачы пры перакладзе на беларускую мову на прыкладзе анімацыйных фільмаў «Шрэк» і «Шрэк-2».

**Ключавыя словы:** алюзія; інтэртэкстуальнасць; казка-перавёртыш; пераклад з англійскай на беларускую мову; анімацыйны фільм.

Анімацыйныя фільмы займаюць вялікую частку часу сучасных дзяцей, у чым не апошняю ролю адыгрывае даступнасць відэа праз мабільныя прылады. У святле гэтага асаблівую важнасць набывае змест мультфільмаў, бо праз яго рэалізуюцца важныя адукацыйная і выхаваўчая функцыі, дэманструюцца пэўныя мадэлі паводзін. Даследчык І. П. Фядотава адзначае: «Рэалізацыя падобных функцый немагчымая без апоры на існуючую рэальнасць, што прыводзіць да з'яўлення паралеляў паміж рэальным светам і светам мультфільма. Пазнавальнасць сітуацый, фраз, дзеянняў атрымала ў навуковых даследаваннях назву інтэртэкстуальнасці, катэгорыі, якой у рознай ступені валодае кожны тэкст» [7].

Серыя анімацыйных фільмаў, дзе галоўным героем выступае сімпатычны людажэр па імені Шрэк, з'яўляецца выдатным матэрыялам для даследавання інтэртэкстуальнасці ў цэлым і ўжывання алюзій ў прыватнасці, а пераклады гэтых фільмаў на беларускую мову – узорам трапнай адаптацыі разнастайных алюзій у мясцовай семіятычнай прасторы.

Наколькі нам вядома, да цяперашняга моманту пераклады гэтых мультфільмаў на беларускую мову не з'яўляліся аб'ектам навуковага аналізу з лінгвістычнага гледзішча, што абумоўлівае навізну выбранай тэмы.

Багацце матэрыялу, які прадстаўлены ў фільмах пра Шрэка, накладвае на даследчыка пэўныя абмежаванні. У сувязі з гэтым было вырашана сканцэнтравана на лінгвістычных асаблівасцях перакладу першых дзвюх частак гэтай шматсерыйнай анімацыі, выкарыстоўваючы асобныя элементы міждысцыплінарнага падыходу.

Мультфільмы, перакладзеныя з мовы арыгінала на іншую, у дадзеным выпадку на беларускую, характарызуюцца рэалізацыяй па меншай меры двух значных пластоў інтэртэкстуальнасці.

Першы пласт абумоўлены тым, што «сама структура мультыплікацыйнага фільма носіць інтэртэкстуальны характар, паколькі ў шырокім сэнсе інтэртэкстуальнасць разумеецца як агульны механізм тэкстаўтварэння» [1, с. 26], [5, с. 3–4], [7]. Пералік тыповых для ўсіх мультфільмаў рысаў (камічнасць персанажаў, перамога добра над злом і г.д.) дапаўняецца ў новым жанры мультфільмаў – інверсіраваных казках, або казках-перавёртышах, да якіх належыць і «Шрэк». Асаблівасць казак-перавёртышаў у тым, што знаёмы ўсім сюжэт апавядаецца ў іх з нечаканага ракурсу – ад асобы традыцыйна адмоўнага персанажа. Прыкладамі такіх твораў з'яўляюцца, акрамя «Шрэкаў», «Беласнежка і паляўнічы», «Беласнежка і помста гномаў» (рэжысёр Т. Сінг, 2012) і «Малефісента» (рэжысёр Р. Стромберг, 2014).

Другі пласт інтэртэкстуальнасці абумоўлены ўласна перакладам [1, с. 26]. Так, П. Торап адзначае: «У адной інтэртэкстуальнай прасторы тэкст зараджаецца <...> У іншай інтэртэкстуальнай прасторы тэкст успрымаецца і аказваецца ў сферы больш-менш выпадковых сувязей з іншымі тэкстамі, набываючы новыя сэнсы і губляючы часта спрадвечныя. Пераклад можа аказацца сумяшчэннем гэтых інтэртэкстуальных прастор і пераносам у трэцюю прастору. Таму даследчыкі адзначаюць спецыфічнасць перакладу як асабліва інтэнсіўнай формы інтэртэкстуальных сувязяў» [6, с. 120–121].

Алюзія, нароўні з цытатай і рэмінісцэнцыяй, уяўляе сабой адзін з ключавых элементаў інтэртэкстуальнасці і рэалізуецца праз наяўнасць у тэксце элементаў, якія ўказваюць на сувязь дадзенага тэксту з іншымі тэкстамі або адсылкі да пэўных гістарычных, культурных і біяграфічных фактаў. Такія элементы называюцца маркерамі, або рэпрэзентантамі алюзіі, а тэксты і факты рэчаіснасці, да якіх ажыццяўляецца адсылка, называюцца дэнататамі алюзіі [3]. Іншыя даследчыкі характарызуюць алюзію як «літаратурны прыём, ужыванне ў мастацкім або публіцыстычным творы

ўстойлівага папулярнага выразу з намёкам (іранічным, сатырычным або жартоўным) на пэўную гістарычную або сучасную жыццёвую з'яву» [3, с. 11].

Разнастайнасць алюзій вызначаецца шэрагам фактараў, сярод якіх, на наш погляд, можна вылучыць тры галоўныя і ў пэўным сэнсе ўзаемазвязаныя паміж сабой. Гэта: а) крыніца алюзіі (прэцэдэнтны тэкст, «першасны тэкст, тая семіятычная прастора, з якой запазычаны алюзійны элемент паводзін» [10, с. 100]); б) спосаб адлюстравання алюзіі; в) спосаб перастварэння тэкставай або камбінаванай алюзіі. На наш погляд, у выпадку такіх перакладаў варта весці гаворку менавіта пра перастварэнне, а не пераклад асобных элементаў мастацкага тэксту (сцэнарыя мультфільма).

Сярод найбольш значных **крыніцаў алюзіі** можна вылучыць класічныя творы дзіцячай літаратуры (перш за ўсё казкі – як аўтарскія казкі, так і фальклорныя творы), вядомыя кінафільмы (ад «Матрыцы» і «Чалавека-павука» да «Бэйб»), рэкламныя ролікі, аб'екты, персанажаў і з'явы масавай культуры, элементы фальклору і інш.

Алюзіі да казак прадстаўленыя як тэкставымі (вербальнымі) так і візуальнымі або камбінаванымі алюзіямі. Пералік казак, алюзіі да якіх сустракаюцца ў тэксце, уключае, у ліку іншых, наступныя творы: «Чырвоны Каптурок», «Папялушка», «Беласнежка і сем гномаў», «Залатавалоска і тры мядзведзі» (у перакладзе трансфармуецца ў алюзію да казкі «Маша і тры мядзведзі»), «Прыгоды Пінокія», «Гамельнскі пацукалоў», «Джэк і бабовае сцябло», «Тры парсючкі», «Пітэр Пэн», «Каралеўна і жабяня» (сюжэтная алюзія, якая тлумачыць сюжэтную лінію абодвух фільмаў і развязку ў «Шрэку-2»), «Аліса ў краіне цудаў», «Тры сляпыя мышаняці», «Прыгажуня ў сонным лесе», легенда пра Робін Гуда, народныя і аўтарскія казкі пра фей, цмокаў і карацеўнаў. І вядома ж, у гэты пералік уваходзіць казка «Прыгажуня і пачвара», якая, на думку некаторых даследчыкаў [2], і паслужыла асновай для інверсіі (казка, адваротная перавёртышу).

Прыклады алюзій да кінафільмаў уключаюць наступныя сцэны:

1. У пачатку мультфільма Шрэк чысціць зубы і глядзіць на сваё адлюстраванне ў люстэрку, якое затым трэскаецца. Дакладна такая ж сцэна ўтрымліваецца ў фільме «Осцін Паўэрс: Шпіён, які мяне спакусіў» (1999), дзе галоўную ролю выканаў Майк Майерс (акцёр, які агучваў Шрэка ў арыгінале мультфільма) [11], [9];

2. Песня «Запрашаем у Дулок», якую спяваюць драўляныя лялькі на ўваходзе ў Дулок, – гэта пародыя на дыснэеўскую кампазіцыю «It's a Small World» [11], [9];

3. У сцэне-бойцы паміж Фіёнай і людзьмі Робіна Гуда дзеянне спыняецца, камера аблятае вакол персанажаў. Гэта, вядома ж, спасылка на «Матрыцу» (1999).

4. Па словах стваральнікаў, баявая харэаграфія прынцэсы Фіёны заснавана на фільмах з Джэкі Чанам, а таксама карціне «Тыгр, які крадзеца, цмок, які стаіўся» (2000) [11], [12].

5. Роботнікі чароўнай фабрыкі пры апрацоўцы эліксірам ператвараюцца ў Гадзіннік і Падсвечнік з мультфільма «Прыгажуня і пачвара» [12].

7. Сцэну з фільма Э. Кустурыцы «Чорная кошка, белы кот» з полем слянечнікаў нагадае сцэна, у якой Шрэк з Фіёнай падчас шлюбнага падарожжа выбягаюць на поле, поўнае жоўтых кветак [12].

8. У фільме можна ўбачыць пародыі на сцэны іншых вядомых кінафільмаў: «Уладар Пярсцёнкаў», «Місія невыканальная», «Чалавек-Павук», «Індыяна Джонс», сцэну з надзіманнем спадніцы Мэрылін Манро, «Франкенштэйн» (ажыўленне Монга), магчыма, таксама «Астэрыкс і Абелікс супраць Цэзара (калі асёл ловіць ротам бутэльку з эліксірам) і інш.

Алюзію, дэнататам якой з'яўляюцца «пазатэкставія» элементы, г.зн. падзеі і факты рэальнага свету, часам называюць рэмінісцэнцыяй. Усе з'явы масавай культуры, якія выступаюць крыніцамі алюзіі ў нашых аб'ектах аналізу, цяжка ахапіць у адным артыкуле, таму абмяжуемца некалькімі найбольш цікавымі, хоць і не самымі відавочнымі прыкладамі:

1. Танец Пінокія падчас балю, які нагадае вядомы танец Майкла Джэксана [12].

2. Пародыя на гульнію «Need For Speed», калі Шрэк з Аслюком (які ператварыўся на той момант у каня) уцякаюць ад каралеўскай варты (у гульні – ад паліцыі) [12].

3. Адсылка да вядомага ў Беларусі на момант выхаду першага фільма рэкламнага роліка пра зубную пасту: ««Аквафрэш» – мятная свежасць для ўсякага дрыгганта!» (з'яўляецца толькі ў перакладзе) [9].

4. Служка ў час выступаў (у тым ліку выступу лорда Фаркўада) паказвае шыльдачкі, на якіх напісана, якая рэакцыя мусіць быць у гледачоў на тыя ці іншыя дзеянні ўдзельнікаў (алюзія да тэлевізійных ток-шоў) [11].

5. Чароўнае люстэрка паказвае ТВ-шоў, рэкламу, навіны і г.д. [11], [12].

6. Сцэны бойкі з рыцарамі на турніры – спасылка на WWE (World Wrestling Entertainment): Шрэк выкарыстоўвае прыёмы з рэслінгу і падручныя сродкі, каб пацешыць натоўп, а загон з коньмі нагадае байцоўскі рынг.

7. Тыповае сямейнае відэа са шлюбнага падарожжа ў пачатку «Шрэк-2» [12].

У пераліку найбольш значных **спосабаў адлюстравання алузіі** варта назваць такія спосабы, як тэкставы/вербальны, музычны (пры дапамозе аўдыясуправаджэння), візуальны (праз пасрэдніцтва выключна візуальнага шэрагу) і камбінаваны. Нягледзячы на важнасць усіх гэтых спосабаў для шырокіх семіятычных даследаванняў, з больш вузкага гледзішча лінгвістычнага аналізу для даследчыка-беларусіста найбольшую цікавасць уяўляе сабой вывучэнне **спосабаў перастварэння** менавіта тэкставай або камбінаванай алузіі.

Сярод апошніх, на наш погляд, можна ўмоўна вылучыць такія спосабы, як **транслітарацыя і транскрыпцыя, прамы пераклад (калькаванне), апісальны пераклад, спосаб пошуку аналогій і эквівалентны спосаб**. Выбар спосабу перастварэння знаходзіцца ў непасрэднай залежнасці ад тыпу элементаў тэкставай і/або камбінаванай алузіі (онімы, ключавыя словы, цытаты і словы-сімвалы – паводле класіфікацыі В. Шура [10, с. 100]) і, пры ўдалай яго рэалізацыі, забяспечвае арганічнасць і спрыяе ўнікальнай мастацкай каштоўнасці перакладнога тэксту. Разгледзім вышэйпералічаныя спосабы больш падрабязна на канкрэтных прыкладах.

**Транслітарацыя і транскрыпцыя** вербальных алузіі як элементаў інтэртэкстуальнасці ўжываюцца аўтарамі перакладу найчасцей у выпадку онімаў, якія ўяўляюцца сабой унікальныя імёны персанажаў і былі запазычаныя ў беларускую мову раней менавіта ў такім выглядзе: *Тінокія, Робін Гуд, кароль Гэральд*. Часам яна ж ужываецца ў выпадку тапонімаў: *Дулок*. У выпадку онімаў, пераклад якіх быў выкананы аўтарамі фільма ўпершыню, транскрыпцыя з наступнай адаптацыяй да правілаў беларускай арфаэпіі ўжывалася часцей за транслітарацыю: [лорд] *Фаркўад*, [прынцэса] *Фіёна*.

**Калькаванне** таксама ўжываецца пры перакладзе імёнаў: *Цалёвачка (Thumbelina)*; прычым у дадзеным выпадку калькаванне шматслаёвае, англійскае імя ўтворана ад назвы вялікага пальца рукі (*thumb*), беларускае – ад меры даўжыні, роўнай шырыні вялікага пальца – «цэля», *Асюк (Donkey)*, *Прынц Чароўны (Prince Charming)*, *Панялушка (Cinderella)*, *Агнядышны Цмок (fire-breathing Dragon)*, *хросная маці Фея (Fairy Godmother)*, *Чароўнае люстэрка (Magic Mirror)*, *Беласнежка (Snow White)*, *Воўк (Big Bad Wolf)* і інш. Як бачым, калька можа быць поўнай або частковай, калі пры перакладзе апускаюцца некаторыя элементы.

**Апісальны пераклад** ужываецца пры перакладзе анімацый значна радзей і толькі ў тых выпадках, калі немагчымыя іншыя спосабы, бо, як правіла, у ім задзейнічана большая колькасць вербальных адзінак, што стварае нязручнасці пры агучванні відэашэрагу.

Найбольшую цікавасць уяўляе сабой перастварэнне алюзій пры дапамозе **аналогіі і эквіваленту**.

Пераклад з дапамогай **эквіваленту** дазваляе найбольш поўна перадаць увесь комплекс значэнняў, уласцівы алюзіі ў тэксце мовы-крыніцы [3]. У адрозненне ад калькі, якая ствараецца ў працэсе перакладу, эквівалент існуе ў мове перакладу ў гатовым выглядзе, хоць можа адрознівацца па стылістычных характарыстыках і сіле эмацыйнага ўздзеяння. Варта адзначыць, што колькасць такіх алюзій дастаткова абмежаваная, бо большая роля часта належыць не тэксту, а пазатэкставым напластаванням. У якасці першаснага дэнатата алюзіі выступаюць элементы тэксту (онімы, ключавыя словы, цытаты, словы-сімвалы):

*Once upon a time in a kingdom Far Far Away the king and queen were blessed with a beautiful baby girl* – *Было колісь у Трыдзятым Валадарстве, што даў Бог каралю і каралеве прыгажуню-дачку* (дэнатат – назва далёкай краіны з народных казак, выкарыстоўваецца таксама тыповы для казак зачын);

*'Shrek loves me just as I am.'* – *«Шрэк кахае мяне такой, якая я ёсць!»* (дэнатат – цытата з «Дзённіка Брыджыт Джонс» Хелен Філдынґ) і інш.

Перастварэнне пры дапамозе **аналогіі** залейнічае вобраз, найбліжэйшы па эмацыйным уздзеянні і сэнсавым нападзенні да вобраза ў тэксце-крыніцы. У якасці першаснага дэнатата выступае пазатэкставае ўтварэнне, якому на вербальным узроўні адпавядаюць онімы або словы-сімвалы:

*How do you explain that Sergeant Peppers and the Fancy Pants Club Band?* – *Тады як разумець гэты аркестр над кіраўніцтвам Фінберга?* (дэнататы – назва альбому «Бітлз» 1967 г. *Sgt. Peppers Lonely Hearts Club Band* і назва вядомага аркестра ў Беларусі);

*Hi! Welcome to Friar's Fat Boy! May I take your order?* – *Запрашаем у «Хутка-смачна»! Чаго жадаеце замовіць?* (дэнатат – тыповы рэстаран хуткага харчавання, франшыза «The Big Boy» у ЗША і кіёскі «Хутка-смачна» ў Беларусі);

*I'll have the Medieval Meal!* – *А мне Біг-Гам па-рыцарску!* (дэнатат – «Хэпі-Міл», дзіцячы комплекс у Макдональдсе, гэта пацвярджаецца тым, што ў дадатак Прынц Чароўны атрымлівае ў падарунак сякеру, падобна дадатку-цапачцы для дзяцей у «Хэпі-Міле»);



*Harold, curly fries? Sourdough soft taco then?* – Гэральд, можа, смажня? А можа, «Хот-дог вясковы»? (дэнататы – тыповыя стравы ў рэстаранах хуткага харчавання);

*I hate these ball shows! Flip over to the Wheel of Torture!* – Ненавіджу гэтыя ўрачыстыя цырымоніі! Пераключыце на «**Не наша лато**»! (дэнататы – назвы тэлевізійных гульніявых шоў/латарэй «*Wheel of Fortune*» і «*Наша лато*»);

*'Do you still know the Muffin Man?' 'Well, sure! He's down on Drury Lane!'* – Ты яшчэ сябруеш з **Кексам**? – Ён жыве каля **кінаэатра «Партызан»**! (дэнататы – мянушка пекара і назва месцовасці, шматслаёвая алузія, бо англійская назва адсылае адначасова да папулярнага дзіцячага вершыка і вуліцы, дзе знаходзіцца аднаіменны Каралеўскі тэатр у Лондане) [9], [11], [12].

Яшчэ адна з'ява, характэрная для перакладаў гэтай інтэртэкстуальнай казкі – стварэнне перакладчыкам тэкставых або камбінаваных алузіяў, якія адсутнічаюць у зыходным тэксце. Напрыклад:

*Now, why don't you go celebrate your freedom with your own friends?* – Чаму б табе не пайсці святкаваць **Дзень Волі са сваімі сябрамі**? (алузія да неафіцыйнай назвы гістарычнай даты ў арыгінале фільма – проста «свабода»);

*It was he who would chance the perilous journey through a blistering cold and scorching desert, travelling for many days and nights, risking life and limb, to reach the Dragon's keep.* – У бязмежную далеч паляціць ён праз завеі-завірухі, **белае сонца пустыні, рызыкне галавой і жыватом сваім**; дабярэцца да логавы Цмока (алузія да назвы савецкага кінафільма «Белае сонца пустыні», якая адсутнічае ў арыгінале фільма);

*No, no. I was just reading, um, a scary book* – Не, не. Я проста чытаў... «**Гісторыю Беларусі**»! (алузія да школьнага падручніка, у арыгінале фільма – проста «страшная кніжка»).

Выпадкі, калі алузія, наяўная ў арыгінале, не пераствараецца, а цалкам страчваецца ў перакладзе, вельмі рэдкія, што сведчыць пра выключнае майстэрства перакладчыка(ў). Вось адзін з іх:

*Look! Hansel and Gretel!* – Глядзіце! **Ясь і Яніна!**

У перакладзе казкі братоў Грым перакладчык Г. Далідовіч транслітараваў імёны (Гензель і Грэтэль), таму алузія да казкі страчваецца.

Пераклады здабыткаў сучаснага сусветнага кінематографа, у тым ліку анімацыйных фільмаў, з'яўляюцца адным з найбольш эфектыўных сродкаў папулярызацыі роднай мовы ў асяроддзі дзяцей і падлеткаў, а таксама прадстаўлення яе ў шырокім міжнародным кантэксце. Яны спрыяюць не толькі павышэнню міжкультурнай кампетэнцыі юных

гледачоў, але і ўзбагачэнню беларускай мовы праз пошук новых сродкаў адаптацыі і перастварэння рэалій замежнамоўнай культуры.



### *Літаратура*

1. Алексеева, Ю. М. Перевод как интертекстуальное образование / Ю. М. Алексеева // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2014. – № 4 (28). – С. 26–34.
2. Иванов, В. «Огры не так просты, как кажется»: скрытые смыслы «Шрека» [Электронный ресурс] / В. Иванов, А. Желонкина. – Режим доступа: <http://politrussia.com/society/ogry-ne-tak-410/>. – Дата доступа: 12.12.2017.
3. Лазарук, М. А. Слоўнік літаратуразнаўчых тэрмінаў / М. А. Лазарук, А. Я. Ленсу. – Мінск : Нар. асвета, 1996. – 176 с.
4. Перевод цитат и аллюзий [Электронный ресурс] // Студопедия. – Режим доступа: [https://studopedia.ru/10\\_217029\\_perevod-tsitat-i-allyuziy.html](https://studopedia.ru/10_217029_perevod-tsitat-i-allyuziy.html). – Дата доступа: 11.12.2017.
5. Петрова, Н. В. Интертекстуальность как общий механизм текстообразования англо-американских коротких рассказов : автореф. дис. . д-ра филол. наук : 10.02.19 / Н. В. Петрова ; Волгоградский госуд. пед. ун-т. – Волгоград, 2005. – 31 с.
6. Тороп, П. Тотальный перевод / П. Тороп. – Тарту : Изд-во Тарт. ун-та, 1995. – 220 с.
7. Федотова, И. П. Вербальные интертекстуальные маркеры в серии мультфильмов о трёх богатырях [Электронный ресурс] / И. П. Федотова // Вестник Брянск. гос. ун-та. – 2016. – № 4. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/verbalnye-intertekstualnye-markery-v-serii-multfilmov-o-tryoh-bogatyryah>. – Дата доступа: 10.12.2017.
8. Шрек-2 [Электронный ресурс] // Анимапедия: энциклопедия анимации. – Режим доступа: [http://www.animapedia.ru/index.php/%D0%A8%D1%80%D0%B5%D0%BA\\_2](http://www.animapedia.ru/index.php/%D0%A8%D1%80%D0%B5%D0%BA_2). Дата доступа: 07.02.2018.
9. Шрэк. Трылогія [Электронны рэсурс]// Баравік : Фільмы і серыялы па-беларуску. – Режим доступа: <https://baravik.org/topic/1781/>. – Дата доступа: 12.12.2017.



10. Шур, В. Онiмы як алюзiйны кампанент мастацкага тэксту / В. Шур // Польша. – 2011. – № 10. – С. 100–111.
11. Shrek [Electronic resource] // Learn English with English Films. – Mode of access: <https://english-films.com/comedies/172-shrek-shrek-2001-hd-720-ru-eng.html#player-eng>. – Date of access: 12.12.2017.
12. Shrek 2 [Electronic resource] // Learn English with English Films. – Mode of access: <https://english-films.com/comedies/173-shrek-2-shrek-2-2004-hd-720-ru-eng.html#player-eng>. – Date of access: 12.12.2017.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ